O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 3

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 3
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

3-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 3
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA BADIIY ASARLAR SYUJETINI DRAMATIZATSIYA QILISH VOSITASIDA O'QUVCHILARNING MULOQOT VA IJTIMOIY MOSLASHUV KO'NIKMALARINI OSHIRISH

M.X. Butayorova
Ilmiy rahbar: G.T. Jumayeva

Termiz davlat pedagogika instituti, o'qituvchi.
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, professor.
e-mail: marifatbutayorova7@gmail.com
e-mail: gulnorajumayeva@gmail.com

Annotatsiya.
Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini badiiy asarlar syujetini dramatizatsiya qilish (pedagogik teatrlashtirish) vositasida rivojlantirishning metodik tizimi yoritilgan. Badiiy matndagi ijtimoiy rollar va axloqiy konfliktlarni sahnalashtirish orqali o'quvchilarning muloqotdagi psixologik to'siqlarni yengib o'tishi, empatik idroki hamda jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi.
Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, dramatizatsiya, muloqot ko'nikmalari, ijtimoiy moslashuv, badiiy syujet, rolli inversiya, empatik idrok.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ И НАВЫКОВ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ДРАМАТИЗАЦИИ ЛИТЕРАТУРНЫХ СЮЖЕТОВ

М.Х. Бутаёрова
Научный руководитель: Г.Т. Джумаева

Термезский государственный педагогический институт, преподаватель.
Термезский университет экономики и сервиса, профессор.

Аннотация.
В статье рассматривается методическая система развития культуры общения и навыков социальной адаптации у учащихся начальных классов посредством драматизации сюжетов художественных произведений (педагогической театрализации). Анализируются механизмы преодоления учащимися психологических барьеров в общении, развития эмпатического восприятия и формирования навыков коллективного взаимодействия посредством инсценировки социальных ролей и нравственных конфликтов, представленных в художественном тексте.
Ключевые слова: начальное образование, драматизация, коммуникативные навыки, социальная адаптация, художественный сюжет, ролевая инверсия, эмпатическое восприятие.

ENHANCING STUDENTS' COMMUNICATION AND SOCIAL ADAPTATION SKILLS IN PRIMARY EDUCATION THROUGH THE DRAMATIZATION OF LITERARY PLOTLINES

M.X. Butayorova
Scientific Supervisor: G.T. Jumayeva

Termez State Pedagogical Institute, Lecturer.
Termez University of Economics and Service, Professor.

Abstract.
This article examines a methodological system for developing communication culture and social adaptation skills among primary school students through the dramatization of literary plots (pedagogical theatricalization). It analyzes the mechanisms through which the dramatization of social roles and moral conflicts presented in literary texts helps students overcome psychological barriers in communication, develop

empathetic perception, and strengthen collaborative skills.

Keywords: primary education, dramatization, communication skills, social adaptation, literary plot, role inversion, empathetic perception.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchi shaxsining ijtimoiylashuvi, uning tengdoshlari va kattalar bilan erkin, samimiy muloqotga kirisha olishi hamda yangi o'quv va ijtimoiy muhitga moslashuvi eng muhim tarbiyaviy-pedagogik vazifalardan biridir. 6–10 yoshli bolalarda muloqot ko'nikmalarining yetarlicha shakllanmaganligi ko'p hollarda tortinchoqlik, nutqiy xavotirlik, tajovuzkorlik yoki jamoaviy faoliyatdan ajralib qolish (ijtimoiy dezadaptatsiya) kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

O'zbekiston Respublikasidagi zamonaviy ta'lim islohotlarida o'quvchilarning akademik bilimlari bilan bir qatorda hayotiy va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini (soft skills) rivojlantirish hamda xalqaro mezonlar asosida baholash ustuvor vazifa qilib belgilangan [1]. O'zbekiston Respublikasining Milliy o'quv dasturida o'quvchilarning kommunikativ va ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini amaliy faoliyat orqali rivojlantirishga alohida urg'u berilgan. Badiiy adabiyot esa bolaga emotsional-qadriyatli ta'sir ko'rsatishning eng qudratli manbaidir. Biroq badiiy asarni shunchaki o'qish yoki qaytarib aytib berish (reproduktiv yondashuv) bolaning muloqot xulq-atvorini va ijtimoiy ko'nikmalarini to'liq transformatsiya qila olmaydi. Bolalar tabiatan harakatli va o'yin faoliyatiga moyil bo'lganliklari sababli, badiiy matnni dramatizatsiya qilish (pedagogik teatrlashtirish) eng samarali va amaliy metodik vosita sifatida yuzaga chiqadi va namoyon bo'ladi.

Dramatizatsiya jarayonida o'quvchi asar qahramoni rolini ijro etar ekan, bilvosita uning emotsional holatiga kiradi, muammoli ijtimoiy situatsiyani o'z tanasida, xatti-harakatida va nutqida sinab ko'radi. Ushbu maqolaning maqsadi boshlang'ich sinflarda badiiy asar syujetini dramatizatsiya qilish orqali o'quvchilarning muloqot va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini oshirishning amaliy-metodik tizimini ishlab chiqish hamda uning samaradorligini ilmiy asoslab berishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Ta'limiy dramatizatsiyaning ilmiy-nazariy va psixopedagogik poydevori

Ta'limiy dramatizatsiya — bu shunchaki sahnada spektakl qo'yish emas, balki badiiy asar syujetida yashiringan ijtimoiy va axloqiy konfliktlarni o'quvchilar tomonidan rolga kirishish, dialogik muloqot va improvizatsiya orqali qayta idrok etish jarayonidir. Psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 6–10 yoshli bolalarda mantiqiy-abstrakt fikrlashdan ko'ra emotsional-obrazli idrok kuchliroq rivojlangan bo'ladi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonunga muvofiq, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning muloqot, hamkorlik hamda empatiya kabi ijtimoiy ko'nikmalarini badiiy adabiyotlar va kitobxonlik vositasida shakllantirish hamda ularni baholash metodikasini takomillashtirish muhim o'rin tutadi [1].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy asar qahramonlari xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali ijtimoiy-axloqiy me'yorlarni anglash darajasini baholash va shakllantirish "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" maqsadlariga to'liq mos keladi [2]. Mazkur hujjat kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar bazasida ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirish zaruratini asoslab beradi.

Dramatizatsiya jarayoni o'quvchi shaxsida quyidagi uchta ustuvor psixopedagogik mexanizmni ishga tushiradi:

Desentratsiya (egotsentrizmni yengish): Bola o'zining shaxsiy qarashlari doirasidan chiqib, qahramonning dunyoqarashi, ehtiyojlari va sabablarini tushuna boshlaydi.

Nutqiy va emotsional dekompressiya: O'quvchi o'z shaxsi nomidan emas, balki "qahramon niqobi" ostida harakat qilgani sababli xato qilish, yanglishish yoki masxara bo'lish qo'rquvidan xalos bo'ladi (muloqotdagi psixologik to'siqlar yo'qoladi).

Noverbal va verbal simbioz: Muloqot faqat so'zlar to'plami emas, balki intonatsiya, mimika, jest va tana tili orqali ijtimoiy ma'no kasb etishini amalda anglaydi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida muloqot va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarining tarkibiy indikatorlari

Dramatizatsiya vositasida shakllantiriladigan ko'nikmalar majmuini to'rtta asosiy blokka ajratish mumkin:

Ko'nikma bloki — indikativ ko'rsatkichlar va namoyon bo'lish shakli

1. Kommunikativ-nutqiy. Dialogni erkin yuritish, suhbatdoshni bo'lmasdan tinglash, intonatsiya va mimikadan o'rinli foydalanish.

2. Empatik-emotsional. Personaj va tengdoshlarining kayfiyatini aniqlash, hamdardlik bildirish, emotsiyalarni nazorat qilish.

3. Kooperativ-jamoaviy. Guruhda rollarni teng bo'lishish, umumiy maqsad uchun yon berish (murosa), o'zgalar fikrini hurmat qilish.

4. Adaptiv-konstruktiv. Kutilmagan va ziddiyatli ijtimoiy vaziyatlarda tajovuzkorlik ko'rsatmasdan, tinch yechim izlash.

3. Badiiy asar syujetini dramatizatsiya qilishning takomillashtirilgan uch bosqichli algoritmi

Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida dramatizatsiya jarayonini samarali tashkil etish uchun quyidagi bosqichli metodik model taklif etiladi:

I bosqich: Matnni dekonstruksiya qilish va ijtimoiy tugunlarni aniqlash (Pre-acting stage)

Badiiy matnni o‘qish va ijtimoiy tahlil: Matn o‘qib bo‘lingach, e’tibor syujet ketma-ketligiga emas, balki qahramonlar o‘rtasidagi muloqot tugunlariga qaratiladi. (“Akmal nima uchun do‘stiga g‘azablandi?”, “Zulhumor qaysi so‘z bilan vaziyatni yumshatishi mumkin edi?”).

Ijtimoiy-axloqiy konfliktni ajratish: Asardagi do‘stlik, saxiylik, mas’uliyat, to‘g‘rilik kabi ijtimoiy qadriyatlarga taalluqli vaziyatlar aniqlanadi.

II bosqich: Immersiv-rolli sahnalashtirish va “Rolli inversiya” (In-action stage)

Rollarni ijtimoiy ehtiyojga qarab taqsimlash: O‘qituvchi rollarni o‘quvchilarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib taqsimlaydi (masalan, tortinchoq va kamgap o‘quvchiga faol va muloqotchan qahramon roli, tajovuzkorlikka moyil o‘quvchiga esa bag‘rikeng va muloqotni saqlovchi qahramon roli beriladi).

Rolli inversiya (Role reversal) usuli: Sahna ko‘rinishi o‘rtasida qahramonlar rollari almashtiriladi. Birinchi ijroda “jabrlanuvchi” bo‘lgan o‘quvchi ikkinchi ijroda “aybdor” rolini o‘ynaydi. Bu usul o‘quvchida ikki tomonlama ijtimoiy tajriba va teng darajadagi empatik idrokni shakllantiradi.

III bosqich: Post-teatral refleksiya va guruhli debrifing (Post-acting stage)

Ijtimoiy debrifing: Sahna ko‘rinishi tugagach, o‘quvchilar sahnadan chiqib, o‘z shaxsiy pozitsiyalariga qaytadilar. O‘qituvchi quyidagi tahliliy savollarni o‘rtaga tashlaydi:

“Qahramon rolida bo‘lganingizda, o‘zingizni qanday his qildingiz?”

“Nima uchun u bunday so‘zlashga majbur bo‘ldi?”

“Real hayotda do‘stingiz bilan shunday vaziyat yuz bersa, qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?”

Muqobil dialog modellari: O‘quvchilar nizoli vaziyatni xushmuomala so‘zlar va murosali qarorlar bilan qayta sahnalashtiradilar.

4. An’anaviy va dramatizatsiyaga asoslangan yondashuvlarning qiyosiy-metodik tahlili

Dramatizatsiya usulining ta’lim jarayonidagi afzalliklarini aniq faktlar va ko‘rsatkichlar asosida ko‘rish mumkin.

Nutqiy faoliyat tabiati: Tayyor matnni yodlash, shablonli javoblar berish — vaziyatga mos erkin nutq, improvizatsiya va emotsional tushuntirish.

Nutqiy xavotirlik: Ko‘rsatkich yuqori (xato qilishdan va baho kamayishidan qo‘rqish) — past (qahramon obrazi orqali psixologik himoyalanganlik).

Ijtimoiy moslashuv darajasi: Ekstensiv (faqat sinf intizomiga bo‘ysunish) — intensiv (jamoada faol hamkorlik va nizolarni konstruktiv hal etish).

Empatiya va his qilish: Qahramonga tashqaridan rasmiy baho berish — qahramon kechinmasini o‘z shaxsiy tajribasidan o‘tkazish.

XULOSA

Boshlang‘ich ta’limda badiiy asarlar syujetini dramatizatsiya qilish o‘quvchilarning muloqot va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini oshirishning amaliy, emotsional va yuqori samaradorlikka ega metodik tizimidir. Badiiy matndagi konflikt va dialoglarni sahnalashtirish, rolli inversiya hamda post-teatral debrifing usullarini qo‘llash quyidagi muhim pedagogik natijalarni beradi:

O‘quvchilarda tortinchoqlik, muloqotdagi psixologik to‘siqlar va nutqiy xavotirlik barham topib, tengdoshlari hamda kattalar bilan erkin va madaniy muloqot qilish ko‘nikmasi qaror topadi. Rolli o‘yinlar va sahnalashtirish orqali o‘quvchilarning empatik idrok darajasi keskin ortadi, ular o‘zgalar kechinmalarini to‘g‘ri anglash va hurmat qilishni o‘rganadilar.

Jamoaviy sahnalashtirish jarayoni o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro yordam, mas’uliyatni bo‘lishish va nizoli vaziyatlarda tajovuzkorlikka berilmasdan, murosaga kelish tajribasi va amaliyotini shakllantiradi.

Ushbu taklif etilgan metodik algoritm boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga o‘qish savodxonligi darslarini amaliy-faoliyatli bosqichga olib chiqish hamda o‘quvchilarning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvini ta’minlashda muhim ilmiy-amaliy manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida: PF–158-son, 11.09.2023 // *Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.* – Manba
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Ta’lim to‘g‘risida”: O‘RQ–637-son, 23.09.2020 // *Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.* – Manba
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”: 213-son, 06.04.2020 // *Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.* – Manba
4. Nishonova Z. T., Jalilova S. H. *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida emotsional intellekt va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
5. Fleming M. *Starting Drama Teaching.* – 4th ed. – London: Routledge, 2017.
6. Djorayeva M. B. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matn tahlili va uning ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyati // *Pedagogik mahorat.* – 2021. – № 4. – B. 88–92.

7. Baldwin P. *Discovering Drama 5–11: Drama Process and Story Making on the Curriculum.* – 2nd ed. – London: Continuum, 2012.
8. Hamroyev A. R. *Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning ijodiy va ijtimoiy faoliyatini loyihalashtirish.* – Buxoro: Durdona, 2022.
9. Winner E., Goldstein T. R., Vincent-Lancrin S. *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education.* – OECD Publishing, 2013.
10. G'afforova T. *Boshlang'ich sinf o'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: Tafakkur, 2019.